

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การศึกษาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์
อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาและจัดลำดับเนื้อหาสาระสำคัญ
ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้อง
  - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา
  - 1.2 การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของสงฆ์ในสมัยต่าง ๆ
  - 1.3 ความหมายของการศึกษาสงฆ์
  - 1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษาสงฆ์
  - 1.5 แนวคิดที่เกี่ยวกับระบบการศึกษาสงฆ์
  - 1.6 แนวคิดของการบริหารการศึกษาสงฆ์
  - 1.7 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์
  - 1.8 การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์
  - 1.9 สภาพและปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรม
  - 1.10 บริบทของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 2.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 2.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษา เป็นการนำเอาปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษา ประโยชน์จากเนื้อหา
และวิธีการของปรัชญาช่วยให้นักศึกษาสามารถกำหนดภาพรวมของการศึกษาแล้ววิพากษ์
วิเคราะห์ภาพรวมนั้นจนมองเห็นขั้นตอนในการจัดการศึกษาอย่างมีระบบสมเหตุสมผล
(วิไล ตั้งจิตสมคิด 2539 : 95 – 102) ปรัชญาการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทย
และเป็นที่ยอมรับของนักการศึกษา มี ดังนี้

1.1 นีรันครนิยม (Perennialism) ปรัชญาเนี่ย็คเอาลัทธิโทมัสนิยมซึ่งพัฒนา
 คัดแปลงมาจากลัทธิจิตนิยมกับสังนิยมทั้งฝ่ายศาสนาและฝ่ายฆราวาสผสมกันโดยเชื่อว่า นักเรียน
 เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดและจิตใจบริสุทธิ์ การศึกษาจึงมุ่งให้รู้จักคิดและเข้าใจถึงความเป็นจริงในการเตรียม
 ตัวเพื่อออกไปดำรงชีวิต นักเรียนต้องเรียนวิชาพื้นฐานที่สำคัญ 3 วิชา ได้แก่ อ่าน (Reading)
 เขียน (Writing) ครูทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบ มีระเบียบวินัย

1.2 สารัตถนิยม (Essentialism) ปรัชญาเนี่ย่เกิดมาจากการผสมผสานระหว่างลัทธิ
 จิตนิยมและสังนิยม โดยเชื่อว่าความรู้ ทักษะ ทศนคติ และอุดมคติของสังคมเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดให้
 อนุชนรุ่นหลังนักเรียนทุกคนต้องเรียนรู้อย่างเดียวกัน ในด้านหลักสูตรการเรียนการสอน เน้น
 เนื้อหาวิชาเป็นสำคัญ นักเรียนจะจดจำเนื้อหาวิชาที่เป็นแก่นสาร ต้องเคารพเชื่อฟังครู ยึดถือครู
 เป็นแบบอย่าง นักเรียนจะถูกฝึกให้ทำงานหนักและมีระเบียบวินัย การศึกษาจะเน้นหนักในด้าน
 การอนุรักษ์วัฒนธรรม การจัดหลักสูตรจะเน้นหนักไปในทางสังคมศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์
 และวรรณคดี

1.3 พิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ปรัชญาเนี่ย่เชื่อว่า นักเรียนเรียนรู้ได้โดย
 อาศัยประสบการณ์และการกระทำจริง ๆ ครูมีหน้าที่ในการจัดเตรียมประสบการณ์ที่ดีและ
 เหมาะสมให้นักเรียน การเรียนการสอนจะทำในลักษณะการกำหนดปัญหาให้นักเรียนหาทางแก้
 เพื่อฝึกให้นักเรียนสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

1.3.1 ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง ครูเป็นผู้คอยแนะนำและจัดเตรียมประสบการณ์ไม่
 เน้นเนื้อหาวิชาแต่มุ่งให้เด็กพัฒนาทางร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา

1.3.2 เน้นการทดลองและการปฏิบัติจริง โดยเฉพาะการฝึกแก้ปัญหา

1.3.3 ถือว่าการศึกษาคือชีวิต เน้นการพัฒนาเด็กทุกด้าน มุ่งให้เด็กเกิดความ
 งามงามและเพิ่มพูนสติปัญญาสำหรับการดำเนินชีวิต

1.3.4 เน้นการร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน เน้นความรับผิดชอบ

1.3.5 มุ่งเสริมวิถีทางประชาธิปไตย สอนให้นักเรียนรู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ
 รู้จักเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ฝึกให้รู้จักแสดงความคิดเห็น

1.4 บูรณาการนิยมหรือปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) ถือว่าการศึกษามุ่งสร้าง
 สังคมใหม่ด้วยการปฏิรูปสังคม ส่งเสริมชีวิตแบบประชาธิปไตย เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสังคม
 อนาคตไม่ใช่สังคมปัจจุบัน หลักสูตรเน้นวิชาด้านพฤติกรรม เช่น จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์
 สังคมวิทยา ฯลฯ ถือว่าเด็กและโรงเรียนถูกหล่อหลอมโดยพลังของสังคม มีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

1.4.1 หลักสูตรมุ่งเรื่องสังคมและการเมือง

1.4.2 โรงเรียนมีบทบาทเป็นวิศวกรสังคมที่จะช่วยแก้ปัญหาสังคม

1.4.3 ส่งเสริมให้โรงเรียนมีบทบาทในการสนับสนุนให้ผู้เรียนรู้จักปฏิรูปสังคม

1.4.4 แนวคิดตามปรัชญาที่ก่อให้เกิดโรงเรียนชุมชน

1.4.5 ครูมีบทบาทที่มุ่งสอนให้เด็กรู้จักการแก้ปัญหาต่าง ๆ

1.5 อัจฉริยะนิยม (Existentialism) ปรัชญาที่เชื่อว่าสิ่งที่เป็นจริงคือ สิ่งที่เรามีชีวิตอยู่อย่างจริง ๆ นั่นเอง มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า ดังนั้นการที่มนุษย์จะเป็นอะไรก็ตามขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบของตัวเอง การศึกษามุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองอย่างเต็มที่ รู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกทำสิ่งต่าง ๆ โดยมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือก การศึกษาต้องสร้างความมีวินัยในตนเอง เข้าใจตนเอง เข้าใจโลก ผู้สอนต้องถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดในกระบวนการเรียนการสอน ผู้สอนมีบทบาทเป็นเพียงผู้คอยกระตุ้นช่วยเหลือกำลังใจผู้เรียน มีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

1.5.1 การศึกษาจะต้องมุ่งให้เด็กมีวินัยในตนเอง

1.5.2 การศึกษานั่นให้แต่ละคนพัฒนาศักยภาพของตนเพื่อความสำเร็จ

1.5.3 ครูไม่เพียงแต่จะต้องเป็นผู้มีความสำเร็จเท่านั้นแต่จะต้องมีความซื่อสัตย์

1.5.4 โรงเรียนต้องสนับสนุนให้นักเรียนมีความเป็นตัวของตัวเอง

และเลือกได้อิสระ

สำหรับกรมสามัญศึกษา (2540 : 11 – 12) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษามีพื้นฐานของแนวคิดในการจัดการศึกษามี ดังนี้

1. พิพัฒน์นิยม (Progressivism) มองว่า การศึกษาจะต้องพัฒนาผู้เรียนทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม อาชีพและสติปัญญา สิ่งที่เรียนควรเป็นประโยชน์สัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตประจำวันและสังคม ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ทั้งในและนอกห้องเรียนและส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเองและสังคม เพื่อผู้เรียนจะได้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมอย่างมีความสุขไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนไปก็ตาม ผู้เรียนจะต้องรู้จักแก้ปัญหาได้ ครูทำหน้าที่เตรียมแนะนำให้คำปรึกษาเป็นหลักสำคัญ ครูอาจจะเป็นผู้รู้แต่ไม่ควรไปกำหนดให้ทำตามและควรเป็นผู้สนับสนุนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เข้าใจและเห็นจริงด้วยตนเอง สำหรับ ปรัชญาสาขานี้ ให้ความสำคัญกับผู้เรียนมากเพราะถือว่าการเรียนรู้จะเกิดได้ ก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงหรือลงมือทำด้วยตนเอง (Learning by Doing) และได้ทำงานร่วมกัน เพื่อให้การเรียนการสอนตรงตามความต้องการ เหมาะสมกับความถนัดและความสามารถของผู้เรียน ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้อยู่ร่วมกันได้มากขึ้นด้วย

2. ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) มองว่า การศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อการปรับปรุงพัฒนาและสร้างเสริมสังคมใหม่ ครูเป็นนักบุกเบิก นักแก้ปัญหา สนใจและใฝ่รู้สังคม ปัญหาสังคมและวิชาการควบคู่กันไป มีทักษะในการรวบรวม สรุปและวิเคราะห์ปัญหา แนะนำให้ผู้เรียน

ศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องของสังคมรอบตัว มีความเป็นประชาธิปไตย ให้ทุกคนมีส่วนร่วมกัน
 คิดพิจารณาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ผู้เรียนจะเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตัวเองน้อยลง แต่เห็น
 ประโยชน์ของสังคมมากขึ้น ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในคุณค่าของสังคม เรียนรู้
 วิธีการทำงานร่วมกัน เพื่อเป้าหมายในการแก้ปัญหของสังคมในแนวทางประชาธิปไตยมี
 จุดมุ่งหมายในการเรียนการสอนที่กว้างไกล

3. อุดมคติภาวะนิยม (Existentialism) ปรัชญาการศึกษาเห็นว่า โลกปัจจุบันมีสรรพสิ่งหรือ
 ทางเลือกมากมายเกินความสามารถที่มนุษย์เราจะเรียนรู้ มนุษย์ควรมีโอกาสเลือกเรียนหรือศึกษา
 สรรพสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเอง เป้าหมายของการศึกษา คือ การพัฒนาให้คนมีอิสรภาพและมีความ
 รับผิดชอบ มีสิทธิเสรีภาพที่จะเป็นผู้เลือกเอง ครูเป็นเพียงผู้กระตุ้นส่งเสริมการเรียนรู้ หลักสูตร
 ประกอบด้วยทุกสาขาวิชา ให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ กระบวนการ
 เรียนรู้ยึดหลักให้ผู้เรียนได้มีอิสระรู้จักตนเอง ซึ่งเป็นการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบ
 ในหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ซึ่งปรัชญา
 อุดมคติภาวะนิยม เป็นปรัชญาการศึกษาที่เน้นการพัฒนาตนเอง การจัดการเรียนการสอนยึดตามแนว
 ปรัชญาพัฒนานิยมและปฏิรูปนิยม

4. การศึกษาดามแนวพุทธศาสตร์ (Buddhistic Philosophy of Education) เป็นปรัชญาที่
 อาศัยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในการอธิบายเรื่องราวของชีวิต โลกและปรากฏการณ์
 ต่าง ๆ โดยเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีปัญหา ไม่มีตัวตน ไม่มีอะไรที่ยั่งยืนโดยไม่เปลี่ยนแปลงทั้ง
 ยังมีความเชื่อว่า มนุษย์เกิดมาตามแรงกรรม ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว (Innately Good and Bad)
 กรรมและการกระทำของมนุษย์เกิดขึ้นจากตัณหาหรือกิเลสซึ่งมีอยู่ในตัวมนุษย์ แต่มนุษย์มีศักยภาพ
 ที่จะสามารถขจัดกิเลสและควบคุมพฤติกรรมของตนให้เป็นไปในแนวทางที่ศึกษาจุดมุ่งหมายการเรียน
 การสอนจะมุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำเอง เรียนรู้ด้วยตนเองและมีการประยุกต์หลักอริยสัจ 4 คือ
 ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

จากแนวคิดของปรัชญาการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ทุกปรัชญาการศึกษาต่างมุ่งเน้น
 และให้ความสำคัญกับผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนมีเสรีภาพที่จะเลือกเรียนและเพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนให้
 มีความรู้ครบทุกด้านทั้งด้านสติปัญญา สังคม อารมณ์และด้านทักษะกระบวนการในการจัด
 ประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียนจะยึดหลักความสนใจ ความสามารถและความถนัดของผู้เรียน
 เป็นหลัก

1.2 การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของสงฆ์ในสมัยต่าง ๆ

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของสงฆ์ในสมัยต่าง ๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลง
 และปรับปรุงไปตามความเหมาะสมกับยุคสมัย ในที่นี้จะขอกล่าวถึงการจัดการศึกษาของสงฆ์

ในสมัยต่าง ๆ พอสังเขป ดังนี้ คือ

1.2.1 การศึกษาพระปริยัติธรรมในครั้งพุทธกาล

บุญเลี้ยง ขจีฟ้า (2545 : 180 - 195) ได้กล่าวถึง การศึกษาของสงฆ์ในสมัยต่าง ๆ ดังนี้ ในครั้งพุทธกาลจะมีการใช้อักษรวิธี หรือภาษาหนังสือบ้าง แต่ก็อยู่ในวงจำกัดของพวกพราหมณ์ กษัตริย์ และพ่อค้าวาณิชบ้างก็เป็นส่วนน้อย จึงปรากฏว่าการประกาศพระพุทธศาสนา ของ พระพุทธเจ้าหรือการสอนของพระองค์จึงไม่มีตำรับตำรา หรือหากพระองค์จะทรงเขียนเป็นตำรา ขึ้นบ้าง แล้วจะมีผู้อ่านหนังสือได้ไม่มากนัก และคงมีใช้พระประสงค์ในภาวะยุคนั้นด้วยก็เป็นได้ พระพุทธองค์ทรงสอนผู้ปรารถนาจะฟังจะศึกษาด้วยพระวาจา (ปากเปล่า) ของพระองค์ซึ่งที่เรียก กันว่า “มุขปาฐะ” ทั้งสิ้น โดยปรากฏในรูปการสนทนาบ้าง การถามการตอบบ้าง การเทศนาบ้าง จึงมีผู้ได้รู้ได้เข้าใจ เกิดศรัทธา มีการปฏิบัติได้ผลพ้นทุกข์ได้พบสุขอย่างยั่งยืนปรากฏมีพุทธสาวกมากขึ้น พระพุทธองค์ก็ทรงส่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ เมื่อพระองค์มีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จจาริกสอนพระพุทธศาสนาไปในแคว้นต่าง ๆ ใน ประเทศอินเดีย ด้วยทรงส่งพระสาวกจาริกเผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์สุข แก่ชนหมู่มาก และช่วยให้สัตว์โลกให้พ้นจากกองทุกข์ มนุษยชาติสัตว์โลกผู้มีสติปัญญา เมื่อได้ ฟังพระธรรมคำสอนก็พ้นทุกข์ไปได้ เร็วบ้าง ช้าบ้าง ความอุปนิสัยบารมีที่แตกต่างกัน บางประเภท ที่มีสติปัญญาค้ำหรืออุปนิสัยยังไม่สู่กระแสแห่งการพ้นทุกข์ได้ ก็เป็นอาหารแห่งทุกข์ใน วัฏฏสงสารต่อไป ดูกบวได้น้ำประเภต้ำสุดที่มักจะเป็นอาหารแก่เต่าและปลา การศึกษา ด้วยวิธี “ปากเปล่า” ในครั้งพุทธกาลนี้ถือเป็นปฐมบทแห่งการศึกษาของคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลที่สืบ ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

1.2.2 การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยสุโขทัย

ประมาณ พ.ศ. 360 พระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียได้ถูกเผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดน สุวรรณภูมิโดยพระโสณะกับพระอุตตระ ต่อมาพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จากประเทศศรีลังกา ได้รุ่งเรืองขึ้นและขยายมายัง ประเทศไทย พม่า มอญ เขมร คู่มือการฝึกอบรมพระธรรมทูตรุ่นที่ 33 (2546 : 148 - 150) ได้บรรยายความว่า พระสงฆ์ประเทศเหล่านี้ได้ไปศึกษาและศรัทธาบวช แปลงเป็นภิกษุลังกาวงศ์ แล้วพาลัทธิลังกาวงศ์มาประดิษฐานในประเทศของตน การที่เกิดลัทธิ ลังกาวงศ์ขึ้นมานั้น เนื่องจากพระพุทธศาสนาในชมพูทวีปได้เสื่อมสิ้นแล้ว ประเทศต่าง ๆ ได้นับ ถือพระพุทธศาสนาเป็นลัทธิเถรวาทบ้าง มหายานบ้าง มิได้มีการศึกษาติดต่อกับอินเดียหรือ ชมพูทวีปเหมือนแต่กาลก่อนดังนั้นการสืบทอดศาสนา ต่างก็สั่งสอนกันตามความรู้ความสามารถ ของอาจารย์โดยอาศัยคัมภีร์พระไตรปิฎกและตามคำบอกกล่าวของอาจารย์ ดังเช่น

พระไตรปิฎกของทิเบต จีน ญี่ปุ่น เป็นฝ่ายมหายานก็ได้แปลเป็นภาษาของตนไม่ศึกษาฉบับมคธ หรือสันสกฤตอันเป็นภาษาเดิม แต่ในประเทศไทย พม่า มอญยังคงศึกษาพระไตรปิฎกภาษามคธส่วน ประเทศไทยเดิมศึกษาพระไตรปิฎกภาษามคธซึ่งเป็นเถรวาท เมื่อมีการติดต่อกับขอมหรือเขมร ซึ่งเดิมได้นับถือลัทธิเถรวาทแต่กลับไปรับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีการศึกษา ภาษาสันสกฤต ประเทศไทยก็ได้มีการศึกษาภาษามคธและสันสกฤตด้วย พระไตรปิฎกที่มีอยู่ใน พม่า มอญ เขมร ไทย ที่เป็นภาษามคธ และสันสกฤตคงจะวิปลาสคลาดเคลื่อนบกพร่องจาก ของเดิม ในช่วงเวลานั้นเมื่อพระเจ้าปรักรมพาทุมหาราชแห่งศรีลังกาทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนา โดยการทะนุบำรุงพระสงฆ์ให้นิยมศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมอันเป็นภาษามคธจนเชี่ยวชาญ พระสงฆ์ลังกาสามารถอ่านพระไตรปิฎกได้เองจึงรอบรู้พระธรรมวินัยและรู้พระพุทธรูปนามมากกว่า พระสงฆ์ในประเทศอื่น ๆ ดังนั้น พระสงฆ์ไทย พม่า มอญ เขมร จึงพากันไปศึกษาในลังกาทวีป เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัย ก็ได้ทรงสดับเกียรติคุณของ พระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์ เมื่อได้เสด็จไปนครศรีธรรมราชได้อาราธนาพระเถระผู้เชี่ยวชาญแตกฉาน ในพระไตรปิฎกมาเผยแผ่ศาสนาในกรุงสุโขทัย การพระศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับดัง ปรากฏข้อความในศิลาจารึกเมื่อราว พ.ศ. 1835 ว่าที่พระนครสุโขทัยมีพระสังฆราช ปุคฺกุ มหาเถระ และพระเถระ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงส่งเสริมให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมคือ พระพุทธพจน์แก่พระภิกษุสามเณรในกรุงสุโขทัย ทั้งพระองค์เองก็ทรงศึกษาพระพุทธศาสนาและ ทรงสั่งสอนพสกนิกรด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ในสมัยนั้น ในเมืองเหนือของประเทศไทย การศึกษาพระปริยัติธรรมได้เป็นไปอย่างน่า เลื่อมใสพระสงฆ์ได้เสียดสละเดินทางไปศึกษาในลังกาทวีปเป็นเวลานาน ๆ และกลับมาสั่งสอนและ อาจรวมไปถึงพระสงฆ์ลังกามาอยู่ในล้านนาและสุโขทัยนี้ด้วย การศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์นั้น พระเจ้าแผ่นดินเอาพระทัยใส่เป็นพิเศษในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นศาสนูปถัมภกทรงพระราช ศรัทธาจัดให้มีการศึกษาเล่าเรียนในพระราชวังให้แก่พระสงฆ์สามเณรได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรม มาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยดังปรากฏในศิลาจารึกครั้งสุโขทัยว่า พระมหาธรรมราชาลิไทซึ่งเสวยราช เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. 1897 ทรงสถาปนาธรรมเจดีย์สถาน แล้วทรงเสด็จสงฆ์ให้เข้าไปเรียน พระไตรปิฎกในบริเวณมหาปราสาทนั้นเป็นครั้งแรก การศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น ไซ้ว่าจะศึกษา เฉพาะคนสามัญเท่านั้นแม้เจ้านายก็ทรงศึกษาด้วย ดังนั้น พระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งเป็นกษัตริย์ รัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์สุโขทัยผู้เป็นพระราชนัดดา ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ก็ได้ทรงศึกษา พระปริยัติธรรมอย่างคิ่เยี่ยม โดยพระองค์ได้ศึกษาพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา สัททาวีเสส จากพระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญทางพระไตรปิฎกหลายท่าน คือพระมหาเถระมุนีพงศ์ เป็น ครูเดิม ทรงศึกษากับพระอโนมทัสสี พระมหาเถระธรรมपालบ้าง พระมหาเถระสิทธิธตต์เจ้าบ้าง

พระมหาเถรพุทธพงศ์เจ้าบัวัง พระมหาเถรปัญญาันนทะบัวัง เรียนจากราชบัณฑิตชื่ออุปเสน
ราชบัณฑิต ชื่อทรายราชบัณฑิต ซึ่งอยู่ในเมืองสุโขทัย เรียนจากพระมหาพุทธโฆษาจารย์ ในเมือง
หริภุญชัยพระมหาธรรมราชาลิไท ทรงอ้างครูบาอาจารย์ด้วยความเคารพในการทรงรจนานหนังสือ
ไตรภูมิพระร่วง หรือเศกมิกถา ซึ่งได้รับนามจากอรรถกถาพระสูตรทั้ง 4 นิภาย

การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงศึกษาด้วยพระองค์เอง โปรดให้พระราชโอรส พระราชนัดดาได้
ทรงศึกษา ซึ่งพระไตรปิฎกพระพุทธวงนะภาษามคธนั้น ย่อมเป็นหลักประกันความมั่นคงของ
พระพุทธศาสนาแต่โบราณกาล เพราะเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนามีความสำคัญอันอเนก
ประโยชน์แก่ชาติอย่างยิ่งเพราะฉะนั้น การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี
พระเจ้าแผ่นดินทรงส่งเสริมอุปถัมภ์บำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง เพราะ
พระปริยัติธรรมเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา

1.2.3 การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยอยุธยา

นนท์ ธรรมสถิตย์ (2533 : 100 - 101) ได้กล่าวถึง การศึกษาสงฆ์ในสมัยอยุธยา ดังนี้
เมื่อกรุงสุโขทัยอ่อนแอลงในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการบริหาร และการทหาร ทางกรุงศรีอยุธยา
เริ่มมีอำนาจกล้าแข็งขึ้น ไม่ยอมขึ้นกับกรุงสุโขทัยดังเช่นแต่ก่อนมา และเมื่อได้โอกาสก็สถาปนา
กรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี และรวมเอากรุงสุโขทัยมาขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย เกี่ยวกับ
พระพุทธศาสนา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระเจ้าแผ่นดินก็ได้ทรงทะนุบำรุง
พระพุทธศาสนาด้วยการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมสนับสนุนให้พระสงฆ์ศึกษา
พระไตรปิฎก พุทธวงนะ ทรงยกย่องพระสงฆ์ผู้ทรงความรู้ตั้งเป็นพระราชาคณะให้มีสมณ
ฐานันดรกรเรียนการสอนที่เรียกว่าบอกหนังสือพระก็มีอยู่ในพระบรมมหาราชวังตามความนิยมสืบ
ต่อมาเป็นราชประเพณี โดยมีราชบัณฑิตเป็นอาจารย์บอกหนังสือพระสงฆ์ ราชบัณฑิตในที่นี้
หมายถึงผู้รู้ภาษามคธดี เคยบวชเรียนมาแล้ว รู้หนังสือเมื่อลาสิกขาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้
เป็นข้าราชการตำแหน่งราชบัณฑิต ทรงตั้งให้เป็นอาจารย์บอกหนังสือพระบ้าง เป็นสังฆการีบ้าง
เป็นอาลักษณ์บ้างตามความสามารถ ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวว่า สมเด็จพระทรงธรรม
ซึ่งเสวยราชในระหว่าง พ.ศ. 2163 ถึง พ.ศ. 2171 ทรงมีพระราชศรัทธา เสด็จบอกหนังสือ
พระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมทอง 3 หลัง เนื่อง ๆ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนี้ ก่อนทรงผนวช
ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาก่อนแล้ว ในครั้งนั้น นอกจากพระเถรานุเถระเอาภาระ
ในการสั่งสอนพระปริยัติธรรมแล้วพระเจ้าแผ่นดินในแต่ละรัชกาลที่มีเวลานานพอย่อมทรงส่งเสริม
การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นพิเศษด้วย จึงทำให้การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์มีความ
เจริญมั่นคงขึ้นเป็นลำดับ

1.2.4 การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยกรุงธนบุรี

การศึกษาของสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี เป็นสมัยกอบกู้เอกราช เพราะกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าตีแตก บ้านเมือง ว่างวามารวม แม้มันมีพระไตรปิฎก ถูกข้าศึกเผาทำลายเสียหายมาก พระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อทรงกอบกู้เอกราชได้กลับคืนมา ได้สถาปนาคนขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์รวบรวมผู้คนให้อยู่ในความสงบด้วยการปราบปรามก๊กต่าง ๆ ภายในประเทศและปกป้องข้าศึกภายนอกประเทศอย่างเข้มแข็ง ในเวลานั้นภิกษุสงฆ์สามเณรในกรุงศรีอยุธยาก็ต้องหลบหนีเอาตัวรอดเช่นเดียวกัน พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้มีพระราชดำริเห็นแก่พระศาสนาว่าพระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรือง ก็เพราะอาศัยพุทธบริษัททั้งสี่ปฏิบัติตามพุทธ โอวาทแต่ทุกวันนี้พระสงฆ์ยังปฏิบัติในจตุปาริสุทธิศีลมิได้บริบูรณ์เพราะหาพระราชาคณะที่ทรงพระปริยัติธรรมและสมณะวิปัสสนาจะสั่งสอนมิได้ จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดให้พระศรีภูริปริชาราชเสนาบดีศรีสาส์นอักษรให้สืบเสาะหาพระสงฆ์เถระผู้รู้ธรรมอยู่ ณ ที่ใด ให้มีมนต์มาประชุมกันที่วัดบางหว้าใหญ่ คือ “วัดระฆังโฆสิตารามในปัจจุบัน” พระศรีภูริปริชาก็ได้สืบหาพระเถระผู้รู้ ซึ่งเป็นพระราชาคณะบ้างเป็นบาเรียนบ้างเป็นอาจารย์บอกหนังสือพระบ้าง แต่ครั้งกรุงเก่าหลายรูปมาประชุม ณ วัดบางหว้าใหญ่

ในครั้งนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้ทรงตั้งพระอาจารย์ดี วัดประดู่กรุงเก่า ซึ่งเป็นผู้รู้คุณธรรมมาก ทั้งมีอายุพรรษามากด้วยขึ้นเป็นพระสังฆราชแล้วตั้งพระเถระผู้รู้อื่น ๆ ขึ้นเป็นพระราชาคณะฐานานุกรมน้อยใหญ่ มีฐานันดรศักดิ์เหมือนครั้งกรุงเก่าให้อยู่พระอารามต่าง ๆ ในกรุงธนบุรี โปรดให้บอกกล่าวสั่งสอนคัมภีร์และวิปัสสนาธุระแก่ภิกษุสงฆ์สามเณรทั้งปวงทั้งทรงมีพระราชศรัทธาให้ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน สร้างพระอุโบสถวิหารเสนาสนะกุฏิหลายพระอาราม มีพระราชดำรัสให้พระสงฆ์ทั้งปวงตั้งใจปฏิบัติสำรวมอยู่ในจตุปาริสุทธิศีลให้บริสุทธิ์สุจริต หัดมองใส โปรดบำรุงพระสงฆ์ด้วยจตุปัจจัยด้วยพระราชศรัทธา อุปัฏฐากพระสงฆ์องค์เจ้าทั้งปวงถึงกับมีพระราชดำรัสว่า แม้จะปรารภนาพระมังสะและพระ โลหิตของพระองค์พระองค์สามารถจะเชือดเนื้อและโลหิตถวายเป็นอัมณฑคิกทานได้ ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้น พระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระราชศรัทธาอุปสาทาในพระพุทธศาสนาอย่างมากทรงจัดการเรื่องพระภิกษุสงฆ์ที่มีผู้กล่าวโทษในเรื่องสิกขาวินัยและการเมืองก็ได้ทรงชำระสะสางด้วยวิธีการพิสูจน์ให้มีการอุทธรณ์คำนำ ด้วยการตั้งจิตอธิษฐานอำนาจเทพดาอารักษ์เป็นสักขีพยาน พระสงฆ์ผู้หลักผู้ใหญ่ถูกให้สละสมณเพศเป็นคฤหัสถ์ก็มีที่ได้รับยกย่องให้ทรงสมณศักดิ์สูงขึ้นก็มี และเมื่อเสด็จยกกองทัพไปปราบเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเสร็จแล้ว ได้โปรดให้สมโภชองค์พระศรีมหาธาตุและให้ราชบัณฑิตจัดหาพระไตรปิฎกบรรทุกเรือเข้ามาในกรุงธนบุรีเพื่อจะได้จำลองไว้เสร็จแล้วส่งคืนและได้ให้

สังฆการีอารามพระอาจารย์สี วัดพนัญเชิง ซึ่งหนีพม่ามาอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชให้เข้ามาอยู่กรุงธนบุรีพร้อมกับพระสงฆ์สามเณรศิษย์ทั้งปวงและได้ทรงพระกรุณาโปรดคั้งให้พระอาจารย์สีเป็นสมเด็จพระสังฆราช สถิต ณ วัดระฆังนั้นด้วยการปฏิบัติหน้าที่อย่างนี้ ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากและเป็นภาระหน้าที่ของพระองค์

ในรัชกาลของพระเจ้ากรุงธนบุรีพระองค์ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยคูปองจักษ์เป็นอันมากตามพระราชศรัทธา แต่มิได้ปรากฏการสอบไล่พระปริยัติธรรม เพราะบ้านเมืองยังอยู่ระหว่างศึกสงครามตลอดเวลา พระเจ้าแผ่นดินและเกล้าทหารต่างรบทัพจับศึกตลอดรัชกาลบาเรียน (เปรียญ) ในสมัยกรุงธนบุรีจึงมิได้มีปรากฏในพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ แต่ก็เป็นที่แน่นอนว่าพระสงฆ์สามเณรต้องศึกษาพระปริยัติธรรมแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาตามหน้าที่ทั้งหมดเวลาของแผ่นดินนี้

สภาพการศึกษามหาวิทยาลัย (2538 : 3 - 4) ได้กล่าวถึง การศึกษาของสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงครองราชสมบัติอยู่ 15 ปี (พ.ศ. 2310 - 2325) ทรงเลื่อมใสในพระศาสนามาก มีพระราชกรณียกิจ ดังนี้

1. จัดสังฆมณฑล (พ.ศ. 2311) ทรงให้มีการประชุมพระเถระผู้ทรงคุณธรรมที่มีอายุพรรษาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช และตั้งพระเถระผู้เถลานั้นเป็นพระราชาคณะฐานานุกรมใหญ่ น้อยตามลำดับ
2. ทรงบูรณะพระอารามต่าง ๆ จำนวน 200 หลัง
3. บำรุงการเล่าเรียนพระไตรปิฎก โปรดให้สังฆการีธรรม การทำบุญชิงสงฆ์
4. รวบรวมพระไตรปิฎก ได้สืบหาค้นฉบับพระไตรปิฎกตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่ยังเหลืออยู่นำมาคัดลอกไว้ และได้สร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงขึ้น

1.2.5 การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สุวรรณ จันทระจาง (2540 : 310 311) ได้กล่าวถึง การศึกษาพระปริยัติธรรมของสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้รับอภิเษกเป็นปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชจักรีวงศ์ ดำรงถวัลย์ราชบัลลังก์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในปีพุทธศักราช 2325 แล้วได้ทรงจัดการบ้านเมืองและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นงานหลักกฎหมายคณะสงฆ์ได้ออกมาเป็นฉบับแรก ในรัชกาลนี้ทรงทำนุบำรุงวัดวาอารามในกรุงเทพมหานคร งานสำคัญในรัชกาลนี้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในส่วนพระปริยัติธรรม ได้แก่การสังคายนาพระไตรปิฎก โดยทรงมีพระราชปรารภว่าเมื่อเสียดวงศรีอยุธยา พม่าข้าศึกได้เอาไฟเผาวัดวาอารามเผาบ้านเผาเมือง คัมภีร์

พระไตรปิฎกก็เสียหายไปด้วย เมื่อสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้โปรดให้หาพระคัมภีร์พระไตรปิฎกที่เหลืออยู่ตามหัวเมืองน้อยใหญ่ตลอดถึงกรุงกัมพูชา เอามาคัดลอกจำลองสร้างเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวงไว้และเมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้าตากสินมหาราชต่อมาทรงทราบว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างไว้เป็นฉบับหลวงยังมีความวิปลาศคลาดเคลื่อนอยู่เป็นอันมากเพราะพระคัมภีร์ที่หามาเป็นต้นฉบับเป็นหนังสือที่ได้มาในหัวเมืองไม่ได้ฉบับดีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระดำริว่าควรประชุมพระสงฆ์มาตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวงสร้างไว้ให้ถูกต้อง จึงโปรดให้พระสงฆ์ 100 รูป มีสมเด็จพระสังฆราชสีเป็นประธานมาประชุมกัน ณ พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวังเผด็จให้พระสงฆ์สังคายนาพระไตรปิฎกพระสงฆ์รับพระราชโองการแล้วได้ประชุมเลือกผู้ที่จะตรวจชำระพระไตรปิฎกได้พระภิกษุสงฆ์ผู้เรียนคัมภีร์ 218 รูป กับราชบัณฑิต 32 คน จัดเป็น 4 กอง สมเด็จพระสังฆราชสี วัดระฆังเป็นแม่กองชำระพระสุตตันตปิฎกกอง 1 พระพนรัตสุข วัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นแม่กองชำระพระไตรปิฎกกอง 1 พระพิมลธรรม วัดพระเชตุพนเป็นแม่กองชำระพระสังททาวิเสส กอง 1 พระพุทธอาจารย์เป่า เป็นแม่กองชำระพระปรมัตถปิฎกกอง 1

การทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้เป็นครั้งที่ 2 ของไทย ได้ทำการสังคายนาที่วัดมหาธาตุเมื่อปี พ.ศ. 2331 การเรียนพระปริยัติธรรม ได้ดำเนินการเช่นเดียวกันกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้บอกหนังสือพระทั้งภิกษุและสามเณรในพระบรมมหาราชวัง มาสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้จ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมทุกพระอารามหลวงเพิ่มเติม จากในพระบรมมหาราชวังที่ทำอยู่เดิม

การเรียนพระปริยัติธรรม แต่เดิมเรียนภาษามคธ วิธีการศึกษาศึกษาจากการอุ้ดตโยชนา ซึ่งเป็นหนังสือบอก คำแปลจากภาษามคธ การสอบความรู้ เพื่อเป็นการวัดว่ามีความรู้อ่านพระคัมภีร์พระไตรปิฎก แปลเป็นภาษาไทยได้ถูกต้องตามศัพท์และไวยากรณ์หรือไม่ การสอบนี้เรียกกันว่าไล่หนังสือ หรือแปลหนังสือ หรือแปลพระปริยัติธรรม เดิมสามปีสอบครั้งหนึ่งโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นอธิบดีในการสอบ การเข้าสอบอาจารย์จะเป็นผู้ส่งเข้าสอบ ต่อมาเรียกว่าสำนักเรียน เป็นผู้รับรองนักเรียนของคนในการส่งชื่อเข้าสอบมาจนถึงปัจจุบัน

1.3 ความหมายของการศึกษาสงฆ์

การศึกษาของสงฆ์ในสมัยต่าง ๆ นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้ ศักดิ์ศรี แยมันดคา (2543 : 138) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การศึกษาสงฆ์ หมายถึง การศึกษาพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนก่อนที่จะเสด็จดับขันธ

ปรีนิพพานและได้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้ในทวีปต่าง ๆ โดยมีพระสาวกเป็นผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ได้แพร่หลายไปทั่วประเทศ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยปรากฏขึ้นที่สุวรรณภูมิเป็นจุดศูนย์กลางที่เมือง “นครปฐม” และนครชัยศรี มีหลักฐานทางศาสนวัตถุต่าง ๆ และประวัติที่กล่าวถึงการศึกษาของสงฆ์แต่ละสมัยด้วย

สัญญา ปริรัมณู (2544 : 11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การศึกษาสงฆ์ไทย หมายถึง การศึกษาพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่เกี่ยวกับการพัฒนาคนและการดำเนินชีวิตของคนในสังคม พระพุทธศาสนาเน้นหนักในหลักการความสมดุลหรือความพอดีความสำคัญทั้งแก่ธรรมและวินัยพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ลักษณะนี้ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา (ไตรสิกขา) คือการศึกษา การฝึกฝนพัฒนาคนในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องก็คือการศึกษารธรรม

เสมอ นาคพงศ์ (2534 : 10) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การศึกษาสงฆ์ หมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือการศึกษาที่คณะสงฆ์ไทยได้จัดขึ้นเพื่อพัฒนาความรู้ของพระภิกษุสามเณรตามสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและให้เหมาะสมกับยุคสมัยเรื่อยมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

บุญเลี้ยง ขจีฟ้า (2544 : 111 - 114) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การศึกษาสงฆ์ในปัจจุบันว่า หมายถึง การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยได้ขยายการศึกษาออกไปหลายรูปแบบโดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่ง คือ สถาบันศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ไม่ได้มีการดำเนินการจัดการศึกษาในรูปของมหาวิทยาลัย แต่สถาบันการศึกษาของสงฆ์ที่จัดขึ้นในสมัยนี้ คือ มหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2489 โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นนายกสภาองค์แรก ต่อมามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เปิดการศึกษาขึ้นที่วัดมหาธาตุในปี พ.ศ. 2490 โดยมีพระพิมลธรรม (ช้อย) เป็นสภานายกองค์แรก แต่ว่ามหาวิทยาลัยทั้ง 2 นั้น แม้จะผลิตนักศึกษาได้รับปริญญาไปหลายรุ่นก็ตามแต่ก็ยังไม่ได้รับการรับรองจากรัฐบาล เพิ่งมีการรับรองเป็นทางการเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2547 นี้เอง และได้จัดการศึกษาเรียกว่าบาลีมัธยมบาลีสายสามัญ โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และหลักสูตรอบรมพระสังฆาธิการ พระธรรมทูต พระธรรมจาริก เพื่อทำหน้าที่ในการจัดการของพระเถระที่มีความสามารถในด้านนั้น ๆ ไม่ได้เป็นการจัดขึ้นโดยองค์การบริหารคณะสงฆ์ คือ มหาเถรสมาคมในชั้นของการศึกษานั้น ก้าวหน้าจนเลยไปถึงพระที่จบจากมหาวิทยาลัยทั้ง 2 แห่ง ได้ออกไปศึกษาต่อยังต่างประเทศได้ปริญญาโท ปริญญาเอกมาเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ท่านเหล่านั้นที่อยู่รับใช้พระศาสนาและประเทศชาติไป ท่านที่สึกไปแล้วก็ไปทำหน้าที่โดยท่านเองเดียวกันก็

ช่วยให้มีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพสูงขึ้น สามารถทำประโยชน์ตนประโยชน์บุคคลอื่นเพิ่มมากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมาก่อน

จากความเป็นมาดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยต้องมีการแก้ไข ปรับปรุงเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทุกยุคทุกสมัย พัฒนาคตามระบบการปกครอง เพราะ การศึกษาพระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างมาก เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการจัดการศึกษาให้ทันสมัยใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด

1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษาสงฆ์

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2531 : 28) ได้กล่าวว่า การศึกษาของสงฆ์ที่มี วัตถุประสงค์ตามสมัยต่าง ๆ ดังนี้

1.4.1 เพื่อรักษาพระสัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ได้อยู่คู่กับ ประเทศชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงตามระบบการปกครองแต่ละยุคสมัยให้มีความเหมาะสมกับผู้ที่ได้ เข้ามาบวชเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ได้มีความรู้ ความเข้าใจในสถานะของธรรมชาติและสิ่ง ทั้งหลายตามความเป็นจริงเพื่อประโยชน์ในการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องว่าสิ่งใดควรปรับ ควรปรับที่ใดอย่างไรเป็นต้น

1.4.2. เพื่อส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่าง จริงจัง โดยเน้นงานด้านการศึกษา การปฏิบัติ และการปรับตัวเพื่อเพิ่มพูนสติปัญญาความสามารถ ในการดำรงอยู่โดยการพัฒนาองค์ประกอบภายในทางด้านร่างกายให้มีความสามารถพร้อมในการ ดำรงอยู่ด้วยดี เช่น ให้เจริญเติบโต แข็งแรง มีสุขภาพดี พัฒนาองค์ประกอบภายในทางด้านจิตใจ ให้แข็งแกร่งสามารถยิ่งขึ้น มีสติปัญญามากขึ้น มีคุณธรรมอื่น ๆ เช่น เมตตา กรุณา สูงขึ้น

1.4.3. เพื่อธำรงรักษาการศึกษาพระปริยัติธรรมบาลีของสงฆ์ในสมัยต่าง ๆ เอาไว้ให้ ได้นานที่สุด ไม่ทำลายหรือทำคนให้เป็นอันตรายแก่สิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลแก่ชีวิต ทำคนให้เกื้อกูลแก่ สิ่งแวดล้อมเพื่อให้คนเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งซึ่งร่วมสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีอันเป็นประโยชน์ ร่วมกัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543 : 120 - 121) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ว่า การศึกษาของพระสงฆ์ เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ซึ่งควรที่จะเป็นเรื่องที่อยู่ในนโยบายของรัฐบาล ในแผนการศึกษาแห่งชาติ มีการคิดหลักสูตรที่ดีที่สุดที่จะพึงคิดกันได้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และมหาวิทยาลัยทางโลกควรจะ ร่วมกันคิดหลักสูตรสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์ รวมทั้งสร้างครูอาจารย์ที่เชี่ยวชาญ สามารถ ค้นคว้าวิจัยได้เพื่อเป็นกำลังสร้างความเข้มแข็งให้แก่การศึกษาของสงฆ์และของฆราวาสด้วย ความสำคัญของการศึกษาของพระสงฆ์นี้ บุคคลที่พูดถึงมากที่สุดใน 20 ปีที่ผ่านมาคือ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) วัดอุปประสงค์ของการบวชคือการเรียนรู้ ดังที่ใช้คำว่า บวชเรียน เป็นสงฆ์จึงต้องเรียนรู้ ถ้าไม่เรียนรู้ก็ไม่ใช่สงฆ์ ฉะนั้นสงฆ์คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัดก็สามารถทำประโยชน์ที่สำคัญต่อสังคมได้

จันทน์ อติวัฒน์สิทธิ์ (2545 : 119) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาสงฆ์ว่า การศึกษา เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งซึ่งช่วยพัฒนาบุคคลให้เจริญก้าวหน้า มีความรู้และมีความสามารถในการเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างถูกต้อง และสามารถใช้ความรู้เข้าใจเหล่านั้นในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบและอย่างมีประสิทธิภาพ พุทธศาสนายอมรับว่าการศึกษามีส่วนสำคัญยิ่งในการส่งเสริมความก้าวหน้าของบุคคล และเชื่อว่าการมีความรู้ (ปัญญา) เป็นคุณทรัพย์อันประเสริฐอย่างหนึ่งของมนุษย์ ผู้ที่ได้รับการอบรมให้มีความรู้ความสามารถ พัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าทางอาชีพการงานและทางจิตใจ สมควรได้รับการยกย่องผู้มีการศึกษาในทัศนะของพระพุทธศาสนา ไม่ได้หมายเอาเฉพาะผู้ที่อ่านออกเขียนได้ และมีหนังสือรับรองว่าสำเร็จการศึกษาในระดับต่าง ๆ เท่านั้น แต่มีวัตถุประสงค์รวมเอาผู้ที่มีการประพฤติปฏิบัติ (สุปฏิปันโน) กล่าวคือ เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชาการอย่างลึกซึ้ง มีความประพฤติปฏิบัติดีเที่ยงนิกปราชญ์ผู้ทรงศีล พระพุทธศาสนาเรียกบุคคลที่มีการศึกษาสูงว่า พุทธศ คือ ผู้ได้รับการอบรม ได้รับฟังการบรรยายวิชาการต่าง ๆ มากมาย จนกระทั่งจำได้ขึ้นใจ และสามารถประยุกต์เอาวิชาความรู้เหล่านั้นมาสู่ภาคปฏิบัติในชีวิตจริงได้ทุกด้าน เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีการศึกษาคือผู้ที่รู้จักฟัง รู้จักคิด รู้จักยกย่องสิ่งที่ได้ฟังด้วยการพิจารณาและบูรณาการเอาสิ่งที่ดีที่สุกมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

พีรพล กนกวลัย (2549 : 83 - 84) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาสงฆ์ไว้ 3 ด้าน คือ

ด้านที่ 1 การศึกษาธรรม ทางพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์กว้างถึงกระบวนการฝึกฝน อบรม พัฒนาคนด้วยหลักการศึกษา 3 ชั้น คือ ชั้นศีล ชั้นสมาธิ และชั้นปัญญา เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายคือให้สำเร็จเป็นอเสขบุคคล หรือพระอรหันต์ผู้ไม่ต้องศึกษา

ด้านที่ 2 การปฏิบัติธรรม การปฏิบัติตามธรรมที่ได้ศึกษาเล่าเรียนโดยน้อมนำธรรมมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หลักธรรมที่ชาวพุทธควรน้อมนำมาปฏิบัตินั้นมีทั้งระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูง หรือมี 3 ชั้น 3 ระดับ คือ ธรรมะระดับต้น ธรรมะระดับกลาง และธรรมะระดับสูง

ด้านที่ 3 การเผยแผ่ธรรม การที่พุทธบริษัทสาธุชนเมื่อได้ศึกษาปฏิบัติธรรมจนได้รับผลประจักษ์เป็นความสุขกายสุขใจ หรือพบความสุขสงบเยือกเย็นด้วยตนเองตามหลักการที่ว่า เมื่อจิตสงบ ก็จะพบกับความสุขที่เยือกเย็น แล้วไม่ควรตระหนี่หรือหวงแหนธรรม แต่ควร

ดำเนินคนตามแบบอย่างพระพุทธจริยาวัตรและการดำรงชีวิตของพุทธสาวกด้วยการเป็นผู้เผยแผ่ธรรม ป่าวประกาศหลักพุทธธรรมโดยการแนะนำชักชวนให้ผู้อื่นได้มาศึกษาปฏิบัติธรรมเยี่ยงอย่างตนเพื่อให้รู้จัก เข้าใจ และเข้าถึงพระพุทธศาสนาอันจะก่อให้เกิดความเจริญมั่นคงเป็นปึกแผ่นแห่งพระบวรพุทธศาสนา การเผยแผ่ธรรมนั้นจัดว่าเป็นการบำเพ็ญธรรมทานเทิดทูนพระพุทธศาสนาอย่างสูง

จากวัตถุประสงค์การศึกษาสงฆ์ดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า เพื่อรักษาพระธรรมวินัยให้คงไว้ และส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแนะนำส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และสามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยสติปัญญามากขึ้น

1.5 แนวคิด ที่เกี่ยวกับระบบการศึกษาสงฆ์

จากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาสงฆ์ได้มีผู้กล่าวถึงทฤษฎีไว้ดังนี้ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (2548 : 272-273) ได้กล่าวถึง การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทฤษฎีและกรอบแนวคิดไว้ว่า

ทฤษฎีการเรียนรู้ เป็นกรอบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของนักการศึกษาตะวันตก โดยจะนำมาใช้ในฐานะเป็นกรอบของการศึกษาวิเคราะห์ หรือในฐานะเป็นเครื่องมือของการวิจัยในครั้งนี้ เช่นทฤษฎีการเรียนรู้ของ ปาฟ ลอฟ (Phaf Lorf)

ทฤษฎีการเรียนการสอนคือหลักการสำคัญ ของการเรียนการสอนตามแนวความเชื่อของนักจิตนิยม ข้อมสอดคล้องกันกับทฤษฎีญาณาวิทยาของฝ่ายจิตนิยม ซึ่งได้อธิบายและสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ คือ กระบวนการดูดซึมความคิด (Absorbing Ideas)
2. การเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นได้ด้วย การเลียนแบบอย่างของจิตสมบูรณ์
3. การเรียนรู้ คือ การฝึกนิสัยดังนั้นจำเป็นต้องมีการท่องจำและการฝึกหัดทำซ้ำ ๆ (Drill)

เพื่อให้เกิดความเคยชินหรือทักษะ

4. เชื่อว่า ความพยายาม เป็นปัจจัยเหตุของ ความสนใจ การให้นักเรียนทำงานหนักและยาก จึงจำเป็นเพื่อกระตุ้นให้นักเรียนมีความพยายามทำงานจนสำเร็จความสำเร็จ หรือสมฤทธิ์ผล ย่อมทำให้นักเรียนเกิดความพอใจและสนใจมากยิ่งขึ้น

5. เชื่อว่า การเรียนรู้ คือ ผลของการระลึกได้

ทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่พัฒนามาจากหลักพุทธธรรม โดยนักปราชญ์ ชาวพุทธ เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พระพรหม มังคลาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ) ดร. สาโรช บัวศรีและศาสตราจารย์ สุมน อมรวิวัฒน์ ซึ่งถือเป็นทฤษฎีหลักที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ โดยจะครอบคลุมองค์ประกอบของ

การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ 5 องค์ประกอบ คือ ปรัชญาการศึกษา สาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการประเมินผลการเรียนรู้

1.5.1 แนวคิดที่เกี่ยวกับหลักสูตร

1.5.1.1 ความหมายของหลักสูตร

ธำรง บัวศรี (2531 : 37) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า “หลักสูตรในรายวิชาที่กำหนดไว้ให้ศึกษาเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง”

คำว่า “หลักสูตร” แปลมาจากภาษาอังกฤษ “Curriculum” ซึ่งมาจากคำในภาษาละติน “Currere” แปลว่า “The Course to Run” ซึ่งหมายถึงเส้นทางที่จะต้องวิ่งไป

อ้อมเดือน สดมณี (2543 : 11) ได้กล่าวถึง นักการศึกษาที่ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้มากมายหลายทัศนะ ดังนี้

หลักสูตร หมายถึงกลุ่มรายวิชาที่จัดไว้ซึ่งมีระบบหรือลำดับวิชาที่บังคับสำหรับการจบการศึกษา หรือเพื่อรับประกาศนียบัตรในสาขาวิชาหลัก ๆ เช่น หลักสูตรสังคมศึกษา หลักสูตรพลศึกษา ประสพการณ์ทุกชนิดที่เด็กมีภายใต้การแนะนำของครู หลักสูตรเป็นแผนสำหรับกำหนดอนุกรมของโอกาสในการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายกว้าง ๆ และจุดหมายเฉพาะที่สัมพันธ์กันและกัน แก่ประชากรกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดที่โรงเรียนหนึ่งเป็นผู้จัดการ คือเนื้อหาที่จัดไว้อย่างเป็นระบบเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาเป็น โครงการที่โรงเรียนกำหนดให้ผู้เรียนได้เรียน รวมทั้งประสพการณ์ทั้งปวงที่โรงเรียนจัดขึ้นสำหรับนักเรียนภายใต้การแนะนำและการควบคุมของโรงเรียน ได้กำหนดแผนการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยจุดประสงค์และจุดหมายเฉพาะ การเลือกและการจัดเนื้อหา วิธีการจัดการเรียนการสอนและการประเมินผล

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537 : 5) หลักสูตร หมายถึง ประสพการณ์ทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้แก่ นักเรียนเพื่อให้ นักเรียน ได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองไปในทางที่โรงเรียนปรารถนา และหลักสูตรที่จัดขึ้นจะต้องตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียนอันสอดคล้องกับความต้องการของชีวิตที่เหมาะสมที่สุด

จากความหมายของหลักสูตรที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า หลักสูตรหมายถึง โครงการประมวลความรู้ กิจกรรม และประสพการณ์ต่าง ๆ ที่จัดให้มีการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ด้วยการเอาใจใส่ดูแลอย่างดีของผู้มีส่วนรับผิดชอบทุกระดับ

1.5.1.2 ความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตรเป็นแม่บทสำคัญต่อการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกสาขาวิชา หลักสูตรจะระบุสิ่งที่คาดหวังจะให้เกิดกับผู้เรียน และแนวทางในการจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ตามต้องการมีนักการศึกษาได้กล่าวเน้นถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังนี้

ธนา หทัยธานี (2543 : 11) ได้กล่าวถึงบุคคลที่เน้นถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังนี้

หลักสูตรเป็นเสมือนแผนภูมิการเดินทางและตารางที่ยืดหยุ่นได้ ในการดำเนินการศึกษา หลักสูตรจะถูกสร้างขึ้น โดยผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาวิชา การบริหาร โรงเรียนและวิชาการต่าง ๆ ทางด้านการศึกษาระดับชั้นต่าง ๆ รวมกันสร้าง บัณฑิต หลักสูตรเป็นหัวใจของการศึกษา ทั้งนี้ เพราะหลักสูตรเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า โรงเรียนมีความมุ่งหมายในการให้การศึกษาแก่เด็กอย่างไร และสามารถให้ความรู้สร้างเสริมทักษะและทัศนคติในด้านใดบ้าง สิ่งต่าง ๆ ที่ประมวลไว้ในหลักสูตรเป็นเสมือนแนวทางที่ช่วยให้เราทราบทันทีว่า การศึกษา ที่จัดให้แก่เด็กนั้นหนักไปทางใด มีผลต่อตัวเด็กและสังคมมากน้อยเพียงใด คุณภาพของการศึกษาจะดีหรือไม่เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น หลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์การสอนและครู ปัจจัยที่ถือว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการศึกษาได้แก่หลักสูตร เพราะหลักสูตรเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่แสดงแง่มุมต่าง ๆ ในการศึกษา ตลอดจนแนวทางในการวัดและประเมินผล เพื่อให้การศึกษาดำเนินไปอย่างมีระบบระเบียบเป็นขั้นตอนและประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายทางการศึกษา

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2529 : 6 - 8) หลักสูตรเป็นเครื่องชี้นำทางในการจัดความรู้และประสบการณ์แก่ผู้เรียน ซึ่งครูจะต้องปฏิบัติตามเพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาที่มุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน หลักสูตรจึงเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาและเป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของชาติ ถ้าประเทศใดมีหลักสูตรที่เหมาะสมทันสมัยและมีประสิทธิภาพ คนในประเทศนั้นย่อมมีความรู้และศักยภาพในการพัฒนาประเทศอย่างเต็มที่

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า หลักสูตรมีความสำคัญอย่างมากในการจัดการศึกษา เพราะหลักสูตรได้รวมจุดมุ่งหมายของการศึกษาในแต่ละระดับ เนื้อหาสาระ และประสบการณ์ทั้งหลายของผู้เรียนเข้าด้วยกัน และเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะต่าง ๆ ที่จำเป็นที่จะช่วยให้ผู้เรียนบรรลุถึงความต้องการของปรัชญาการศึกษา หลักสูตรจึงเป็นรากฐานของการเรียนการสอนซึ่งมีผลให้ผู้เรียนได้รับความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดี

1.5.1.3 องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตรเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ความหมายของหลักสูตรสมบูรณ์ขึ้น องค์ประกอบเหล่านั้น ได้แก่ วัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระ วิธีสอน และการจัดการเรียนการสอน

การประเมินผลทั้งก่อนและหลังการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งมีนักการศึกษา ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้หลายประการ ดังนี้

สนิท ศรีสำแดง (2534 : 3 - 4) หลักสูตรทุกฉบับไม่ว่าจะเป็นการออกแบบในลักษณะใดก็ตามปกติจะประกอบไปด้วยจุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเฉพาะ หลักสูตรจะบอกถึงเนื้อหาสาระ บางครั้งหลักสูตรอาจจะกล่าวถึงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนอีกด้วย และนอกจากนี้หลักสูตรจะรวมถึงโครงการประเมินผลการสอนตามหลักสูตรกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตร 8 ประการ คือ

1. จุดหมาย คือ ความประสงค์หรือความต้องการทางการศึกษาและสังคม
2. หลักการ คือ ทิศทางหรือแนวทางซึ่งจะนำไปสู่จุดหมายของหลักสูตร
3. โครงสร้าง คือ กลุ่มวิชาหรือรายวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตร
4. จุดประสงค์ของการเรียนรู้แต่ละรายวิชา หมายถึง ความรู้ ทักษะ หรือทัศนคติบางประการโดยเฉพาะรายวิชานั้น ๆ ซึ่งนักเรียนจะต้องรู้ ต้องมี หรือต้องปฏิบัติได้
5. เนื้อหาของรายวิชา คือ ประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่กำหนดไว้สำหรับรายวิชานั้น ๆ อันจะช่วยให้บรรลุถึงจุดประสงค์ของการเรียนรู้
6. สื่อการเรียน คือ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจทักษะและทัศนคติที่ต้องการ
7. วิธีการสอน กระบวนการจัดการเรียนรู้ ให้รู้จักคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น
8. การประเมินผล คือ กระบวนการในการวัดผล เมื่อสอนไปแล้วจะต้องวัดดูว่านักเรียนได้เกิดมีความรู้ความเข้าใจ และทักษะตามนัยของจุดประสงค์ของการเรียนรู้เพียงใดหรือไม่ และจะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไรต่อไป

สมิตร คุณานุกร (2541 : 9) ได้กล่าวว่างค์ประกอบของหลักสูตรจะต้องมี 4 ประการ คือ

1. ความมุ่งหมาย (Objectives)
2. เนื้อหา (Content)
3. การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation)
4. การประเมินผล (Evaluation)

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537 : 6) กล่าวว่าองค์ประกอบของหลักสูตร คือ

1. วัตถุประสงค์
2. เนื้อหารายวิชา

3. วิธีการสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

4. วิธีประเมินผล

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า องค์ประกอบของหลักสูตรมีความสำคัญมากในการจัดการศึกษา เพราะองค์ประกอบของหลักสูตรได้รวมจุดมุ่งหมายของการศึกษาในแต่ละอย่าง เช่น เนื้อหาสาระ และประสบการณ์ทั้งหลายของผู้เรียนเข้าด้วยกัน และเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้เรียนบรรลุถึงความต้องการ องค์ประกอบของหลักสูตรจึงเป็นรากฐานของการเรียนการสอนซึ่งมีผลให้ผู้เรียนได้รับความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดี

1.6 แนวคิดของการบริหารการศึกษาสงฆ์

ในการบริหารการศึกษาสงฆ์ ได้มีนักการศึกษาได้ให้ทัศนะที่หลากหลาย ดังนี้ พระธรรมโกศาจารย์. (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549 : 3 – 4) ได้ให้แนวคิดของการบริหารการศึกษาสงฆ์ไว้ว่า การบริหารการศึกษาสงฆ์ หมายถึง การจัดทำรูปแบบการศึกษา โดยอาศัยคนอื่น (Getting Things Done through Other People) การเผยแผ่หรือการบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระรัตนตรัยขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงได้ประกาศหลักธรรมออกมาเป็นคำสั่งสอนเป็นเบื้องต้นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยอนุญาติให้สาวกจาริกไปในที่ต่าง ๆ ด้วยการใช้คำพูด เรียกว่าแสดงธรรม ด้วยวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการประกาศพระศาสนา นับได้ว่าเป็นภารกิจของคณะสงฆ์ซึ่งดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 2,500 ปีเป็นข้อมูลให้ได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่เกี่ยวเนื่องกับการบริหารงานศึกษากระจะอยู่ในพระไตรปิฎก การศึกษาพุทธพจน์เหล่านั้นก็จะทำให้ทราบถึงพุทธวิธีการบริหารทั้งด้านการศึกษาของสงฆ์

สถิต กองคำ (2542 : 10) ให้ความหมายไว้ว่า แนวคิดของการบริหารการศึกษาสงฆ์ หมายถึง การดำเนินงานของกลุ่มบุคคลเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมให้มีความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ ของผู้ที่เข้ามาอยู่ในสถาบันสงฆ์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยการให้การศึกษาที่เหมาะสมตามหลักไตรสิกขา และหลักพุทธธรรมกับการบริหารองค์กร

มานพ พลไพรินทร์ (2531 : 38 – 39) ให้แนวคิดของการบริหารการศึกษาสงฆ์ไว้ว่า หน้าที่ของนักบริหารปรากฏอยู่ในคำจำกัดความที่ว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น นักบริหารมีหน้าที่วางแผน จัดองค์การ อำนาจการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541 : 6) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารงานศึกษา หมายถึง การอำนาจการให้เกิดการดำเนินงานในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติตามผู้นำในพระศาสนา การที่สมาชิกจะทำตามคำสั่งของผู้บริหารหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับภาวะของผู้นำเป็นสำคัญ

วิโรจน์ สารรัตนะ (2542 : 2) ให้แนวคิดของการบริหารการศึกษาสงฆ์ไว้ว่า การศึกษาสงฆ์ที่สำคัญ คือ การควบคุมและส่งเสริมการจัดการศึกษาสงฆ์โดยมีอำนาจพิจารณาให้ความเห็นชอบนโยบายแผนงานโครงการต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีหน้าที่พิจารณาให้ความเห็นชอบหลักสูตร และแบบเรียนตามโครงการศึกษาทุกระดับพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา ตลอดจนพิจารณาเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาตามที่มหาเถรสมาคมมอบหมายรวมทั้งมีอำนาจแต่งตั้งกรรมการทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาอีกด้วย

จากความเป็นมา แนวคิดของการบริหารการศึกษาสงฆ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่าแนวคิดของการบริหารการศึกษาสงฆ์ คือการอาศัยและความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่ายที่มีความรู้ความสามารถ และมีประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง มาช่วยกันดูแลการบริหารงานจัดการศึกษาที่ต้องอาศัยรูปแบบ และกระบวนการของผู้มีส่วนรับผิดชอบทุกระดับ

1.7 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับราชอาณาจักรไทย จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เพื่อให้คณะสงฆ์อยู่ในกฎระเบียบ ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม ดังนั้นพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ มีทั้งหมด 8 หมวด 46 มาตรา ดังนี้

หมวด 1 สมเด็จพระสังฆราช หมวด 2 มหาเถรสมาคม หมวด 3 การปกครองคณะสงฆ์ หมวด 4 นิกายกรรมและการสละสมณเพศ หมวด 5 วัด หมวด 6 ศาสนสมบัติ หมวด 7 บทกำหนดโทษ หมวด 8 เบ็ดเตล็ด ฉะนั้น ขอยกตัวอย่างในหมวด และมาตราที่เกี่ยวข้องในการศึกษาสงฆ์คือ หมวด 2 และหมวด 5 มาตรา 15 และมาตรา 37 ดังนี้

มาตรา 15 ศรี มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย
  2. ควบคุมและส่งเสริมการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
  3. รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
  4. ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น
- มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

1. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
  2. ปกครองและสอดส่องให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
  3. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์
  4. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล
- เป็นการจัดการศึกษาให้ความรู้คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีของคณะสงฆ์และพระภิกษุสามเณร ในเขตปกครองประกอบด้วย งานสอบธรรม บาลีสนามหลวงประจำปี งานสอบพระนวกะ ประจำปี อบรมนักธรรม บาลีก่อนสอบ สอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา จัดการเรียนการสอนบาลีและจัดการเรียนการสอนนักธรรมประจำตำบล

1.7.1 กฎกระทรวง

การแบ่งส่วนราชการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติดังกล่าว สมควรแบ่งส่วนราชการภายในสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และระบุอำนาจหน้าที่ของแต่ละส่วนราชการ ดังกล่าวให้เหมาะสมกับสภาพของงาน จึงจำเป็นต้องออกกฎกระทรวงนี้

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2543 ออกกฎกระทรวงไว้ มีทั้งหมด 3 ข้อ และให้แบ่งส่วนราชการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็น 6 ส่วน ในที่นี้ขอยกเอาข้อ และส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเท่านั้น ดังนี้

พริพล กนกวลัย (2547 : 131 - 135) ได้กล่าวถึงกฎกระทรวงแห่งพระราชบัญญัติไว้ ดังนี้

ข้อ 1 ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานสนองงานคณะสงฆ์และรัฐ โดยการทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการเฉพาะพระพุทธศาสนา ให้การอุปถัมภ์คุ้มครอง และส่งเสริมพัฒนางานพระพุทธศาสนา คูแลร์กษา จัดการศาสนสมบัติ พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งให้การสนับสนุน ส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางศาสนา โดยให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1.1 ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ กฎหมายว่าด้วยกาหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา รวมทั้งกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

1.2 รับสนองงาน ประสานงาน และถวายการสนับสนุนกิจการและการบริหาร การปกครองคณะสงฆ์

1.3 เสนอแนวทางกำหนดนโยบายและมาตรการในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา

1.4 ส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุทาง พระพุทธศาสนา

1.5 ดูแล รักษา และจัดการวัดร้างและศาสนสมบัติกลาง

1.6 พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา

1.7 ทำนุบำรุงพุทธศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาความรู้คู่คุณธรรม

1.8 ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงาน หรือนายกรัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

ข้อ 2 ให้แบ่งส่วนราชการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติดังต่อไปนี้

2.1 กองกลาง

2.2 กองพุทธศาสนศึกษา

2.3 กองพุทธศาสนสถาน

2.4 สำนักงานพุทธมณฑล

2.5 สำนักงานศาสนสมบัติ

2.6 สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

1. กองพุทธศาสนศึกษา มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

1.1 ประสานและดำเนินการเกี่ยวกับการควบคุม ดูแล จัดการศึกษา

วิชาการพระพุทธศาสนา การจัดการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกสามัญศึกษา และรับผิดชอบงานการศึกษาของคณะสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์ และการศึกษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับการศาสนา

1.2 ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดทำสื่อการเรียนการสอนด้านศาสนา วิเคราะห์ทาง วิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งความรู้ที่เป็นระบบและอ้างอิงได้

1.3 สนับสนุนการพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษาทุกระดับ รวมทั้งการนิเทศ ติดตามและประเมินผลการศึกษาทุกประเภท

1.4 ปฏิบัติร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือ ที่ได้รับมอบหมาย

2. สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

2.1 รับสนองงานตามพระบัญชาและพระกรณียกิจของสมเด็จพระสังฆราช

2.2 รับสนองงานการบริหารของมหาเถรสมาคมและคณะกรรมการต่าง ๆ ที่มหาเถรสมาคมแต่งตั้ง

2.3 รับสนองงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการศึกษา และงานศึกษาสงเคราะห์ การปกครองคณะสงฆ์ การขอพระราชทานสมณศักดิ์การถวายนิคมกัณฑ์ และการจัดทำทะเบียนประวัติพระสมณศักดิ์และพระสังฆาธิการ

2.4 ดำเนินการและประสานงานกับคณะสงฆ์ในการลงนิคมกรรม และตรวจตราถวายคำแนะนำแก่พระภิกษุสามเณรที่มีอาจารย์ ไม่สมควรแก่สมณวิสัย

2.5 ประสานงานและถวายการสนับสนุนคณะสงฆ์ไทยที่ไปปฏิบัติศาสนกิจ ในต่างประเทศและถวายการสนับสนุนพระสงฆ์ชาวต่างประเทศ ที่มาศึกษาและปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

2.6 ดำเนินการและประสานงานเกี่ยวกับการคุ้มครองพระพุทธศาสนา

2.7 เสนอแนวทางการกำหนดนโยบายและมาตราในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา

2.8 จัดและสนับสนุนการศึกษาอบรมพระสังฆาธิการ

2.9 บริการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความรู้ ผลงานวิจัย และ วิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระสังฆาธิการ

2.10 ปฏิบัติร่วมกับสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

1.7.2 กำหนดวิถยฐานะ

กฎหมายว่าด้วยการกำหนดวิถยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา ดังนี้
พืรพล กนกวลัย (2542 : 33-36) ได้กล่าวถึงการกำหนดวิถยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา (ฉบับที่ 1) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรมีกฎหมายว่าด้วยการกำหนดวิถยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติกำหนดวิถยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2527

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา 3 วิชาการพระพุทธศาสนา หมายความว่าวิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่ง ดังต่อไปนี้

3.1 หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสันามหลวง

3.2 หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิตของสภาการศึกษามหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

3.3 หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

มาตรา 4 ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา

4.1 ตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมและแผนกบาลีสันามหลวงเปรียญธรรมเก้าประโยคมีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรีเรียกว่า “เปรียญธรรมเก้าประโยค” ใช้อักษรย่อว่า “ป.ธ.9”

4.2 ตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิตจากสภาการศึกษามหาวิทยาลัยราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า “ศาสนศาสตรบัณฑิต” ใช้อักษรย่อว่า “พ.น.บ.”

4.3 ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า “พุทธศาสตรบัณฑิต” ใช้อักษรย่อว่า “พ.บ.”

ตามที่พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร มีการยกเว้นสามเณรผู้รั้งธรรมไม่ต้องเข้าเกณฑ์ทหารทางเถรสมาคมจึงได้กำหนดองค์ของสามเณรผู้รั้งธรรมขึ้น และจัดการสอบไล่ เพื่อให้สามเณรที่กำลังเรียนบาลีไม่ต้องออกไปเป็นทหาร จึงเป็นต้นกำเนิดของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมาจนถึงทุกวันนี้

ปกรณ์ ต้นสกุล (2545 : 123 - 124) ได้กล่าวถึง หลักการและเหตุผลที่มหาเถรสมาคมออกคำสั่งให้ภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย ดังนี้

เมื่อปี พ.ศ. 2481 มหาเถรสมาคมในยุคนั้น ได้ประกาศให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัยมีหลักฐานปรากฏอยู่ในหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 26 ความว่า “มหาเถรสมาคมประชุมหารือว่า การศึกษาพระธรรมวินัยเวลานี้เจริญแพร่หลายมากขึ้น แต่ภิกษุที่ยังมิได้ศึกษาก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะไม่มีระเบียบกวดขันปล่อยให้ไปตามใจสมัคร เห็นว่าควรจะวางระเบียบกวดขันให้ศึกษาทั่วถึงกัน จึงให้ประกาศว่า ภิกษุมีพรรษาไม่ถึง 5 และสามเณรรูปใดที่ยังไม่มีวิทยฐานะเป็นนักธรรมชั้นใดชั้นหนึ่ง ให้เข้าอาวาสกวดขันให้เรียนธรรมวินัยทุกรูป ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติ มีความผิดฐานฝ่าฝืนโอวาทของเจ้าอาวาส และถ้าเจ้าอาวาสรูปใดไม่กวดขันให้พระภิกษุสามเณรในอารามของตนเรียนและไม่จัดให้มีการอบรม มีความผิดฐานละเลยหน้าที่

ตามประกาศฉบับดังกล่าวข้างต้น จะพึงเห็นได้อย่างแจ่มชัดว่า ท่านผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการปกครองคณะสงฆ์ระดับสูงสุด เห็นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งในกรณีที่จะต้องให้ภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระธรรมวินัย เพราะเป็นหน้าที่โดยตรงของพระภิกษุสามเณร เพราะการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณรเป็นพลวัตรปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงแห่งพุทธจักรซึ่งประกอบด้วยพระศาสนา สังฆมณฑล และวัควาอารามเป็นตัวสืบต่ออายุพุทธจักรให้ยั่งยืนต่อไป

จากผลการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็นการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ระดับพื้นฐาน โดยแบ่งชั้นเรียนออกเป็น 3 ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก ทั้ง 3 ชั้นนี้เป็นการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร โดยเฉพาะ และมีการส่งเสริมให้คฤหัสถ์ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนและทดสอบความรู้ในระดับชั้นดังกล่าวด้วยเรียกว่า ธรรมศึกษา มี 3 ระดับเช่นเดียวกัน นักธรรมซึ่งกำหนดวิชาชั้นละ 4 วิชา ได้แก่ กระทู้ ธรรม พุทธ และวินัย (ยกเว้นธรรมศึกษาโท เอกไม่มีวินัย) และพระราชบัญญัติสงฆ์เป็นอีกวิชาหนึ่งที่พระภิกษุสามเณรจำเป็นต้องเรียนและสอนในวิชาวินัยนักธรรมชั้นเอก เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีคู่มือประกอบในการศึกษาค้นคว้าในด้านกฎหมาย ระเบียบที่พระสงฆ์ควรทราบอย่างกว้างขวางต่อไป อันจะเป็นปัจจัยส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมให้เจริญแพร่หลายยิ่งขึ้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) ใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาวินัยนักธรรมเอกขึ้นเผยแพร่ตามโครงการจัดทำสื่อการเรียนการสอนธรรมบาลีของฝ่ายวิชาการกองศาสนศึกษา

ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรณานวโกวาท เพื่อทรงสอนพระภิกษุใหม่ผู้บวชชั่วคราว ระหว่างพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน และเพื่อได้ประโยชน์ทั่วไป จึงได้ให้ใช้หนังสือนวโกวาทเป็นแบบเรียน สำหรับนักธรรมชั้นตรี ทรงรณานวโกวาทปริจเฉทที่ 2 เป็นแบบเรียน สำหรับนักธรรมชั้นโท ทรงรณานวโกวาทกับพุทธประวัติเล่ม 1,2,3 เป็นแบบเรียน สำหรับนักธรรมชั้นเอก รวมทั้งได้ให้มีการแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม เพื่อให้ นักเรียนรู้จักแต่งเทศน์และแสดงธรรมเป็น ในชั้นต่อมาเมื่อคฤหัสถ์มีความประสงค์จะเรียน และสอบความรู้นักธรรมชั้นบ้าง ทางคณะสงฆ์ก็ได้จัดให้มีการสอบธรรม สำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก ในส่วนของพระภิกษุสามเณรเรียกว่านักธรรม นักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก นักธรรมตรี จัดเป็นนวกภูมิเป็นนุภาคของการเรียนบาลีประโยค 3 นักธรรมโทจัดให้เป็นมัชฌิมภูมิ เป็นนุภาคของการศึกษาบาลีในชั้นประโยค 4 ถึง ประโยค 6 นักธรรมเอกจัดเป็นเดฎภูมิ เป็น

บุพภาคของการศึกษาวาลีประโยค 7 ถึงประโยค 9 และเปลี่ยนมาใช้ชื่อว่า เปรียญธรรม (ป.ธ.) ซึ่งได้ใช้มาจนถึงทุกวันนี้

1.8 การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดบุรีรัมย์และอำเภอประโคนชัยได้จัดระบบการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ดังนี้

ถึคลาวัลย์ ตะวันหะ (2543 : 25 - 30) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ตามระบบการศึกษาสงฆ์ ซึ่งหมายถึงการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของผู้บวชอันเป็นหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาปัจจุบันเรียกว่าพระปริยัติธรรม มี 2 แผนก คือ แผนกธรรมและบาลี การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ มีดังนี้ คือ

1. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม
2. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี
3. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
4. การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา

แต่ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเท่านั้นการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม อำเภอประโคนชัย ได้จัดระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแบ่งเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ ประเภทแรก เป็นการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร เรียกว่า นักธรรม จัดเป็น 3 ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก ส่วนประเภทที่สอง เป็นการจัดการศึกษาสำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษา จัดเป็น 3 ชั้นเหมือนกัน คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก จัดการเรียนการสอนในช่วงเวลาเช้าพรรษา โดยมีสำนักเรียนวัด ทำหน้าที่สำรวจทำบัญชีสำมะโนครัว รายชื่อผู้สมัครเข้าสอบธรรมสนามหลวงประจำปี ทั้ง 3 ชั้น ทั้ง 2 ประเภท ประเภทแรกเป็นบัญชีสำมะโนครัวของพระภิกษุสามเณร และประเภทที่ 2 เป็นบัญชีสำมะโนครัวของนักเรียนและคฤหัสถ์ ในแต่ละประเภทมีจำนวนผู้สมัครเข้าสอบเป็นจำนวนมาก การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จะเน้นเฉพาะนักธรรมชั้นตรีเท่านั้นที่มีการจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม โดยให้สำนักเรียนวัดทุกวัดดำเนินการตามระบบของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ให้ครบตามหลักสูตรส่วนระยะเวลาการเรียนให้ดำเนินการจัดการกันเองตามความเหมาะสม เพราะการสอบพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ทางแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้กำหนดวันสอบธรรมสนามหลวงให้สอบพร้อมกันทั่วประเทศทางคณะสงฆ์ก็ปฏิบัติตามกฎ และมีมติของมหาเถรสมาคมให้จัดสนามสอบให้กับพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีสิทธิ์สอบตามจำนวนรายชื่อของผู้สมัครขอเข้าสอบที่ทางอำเภอจัดส่งให้จังหวัด โดยให้ทางอำเภอเป็นผู้ดำเนินการจัดให้มีสนาม